

AFEKTYWNE POZNANIE BOGA

RELIGIA I MISTYKA
TOM IV

SPIS TREŚCI

Wstęp.	7
Antoni B. Stępień, Zagadnienie poznawczej roli sfery emocjonalnej	9
Ks. Sławomir Szczyrba, Afektywne poznanie rzeczywistości warunkiem afirmacji Boga	19
Ks. Piotr Moskał, Problem afektywnego poznania Boga	39
Ks. Marek Chmielewski, Afektywne doświadczenie Boga w misticie karmelitańskiej	53
Ks. Jan Sochoń, Kochać Boga – próba teorii filozoficznej.	67
Roman Majeran, Miłość i poznanie u świętego Augustyna.	79
Przemysław Gut, Afektywne podstawy relacji człowiek – Bóg w ujęciu Spinozy.	95
Ks. Maciej Bała, Chrześcijańska filozofia modlitwy. Propozycja M. Nédoncelle'a	105
Artur Andrzejuk, Immanencja i transcendencja Boga w <i>Modlitewniku</i> Gertrudy Mieszkówny.	117
Ks. Piotr Moskał, Istota mistyki.	129

RECENZENCI

ks. dr hab. Jan Perszon, prof. UMK
dr hab. Henryk Kiereś, prof. KUL

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Lucyna Górna

OPRACOWANIE KOMPUTEROWE

Ewa Karaś

PROJEKT OKŁADKI I STRON TYTUŁOWYCH

Agnieszka Smreczyńska-Gąbka
Przemysław Gąbka

Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2006

ISBN 83-7363-355-3

WYDAWNICTWO KUL

ul. Zbożowa 61, 20-827 Lublin
tel. 081 740 93 40, fax 081 740 93 51
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl

Druk i oprawa:

Agencja Reklamowo-Wydawnicza
MAGIC
ul. Spadochroniarzy 7, 20-043 Lublin
tel. 081 441 13 90
e-mail: info@magic.lublin.pl

ARTUR ANDRZEJUK

WARSZAWA - UKSW

IMMANENCJA I TRANSCENDENCJA BOGA W MODLITEWNIKU GERTRUDY MIESZKÓWNY

Urodzona ok 1025 r. Gertruda, córka króla polskiego Mieszka II, syna i następcy Bolesława Chrobrego, w 1043 r. z okazji swego zamażpójścia za Izjasława, syna księcia kijowskiego Jarosława Mądrego, otrzymała od swej matki, niemieckiej księżniczki Rychy cenny, bogato iluminowany *Kodeks Egberta*, zawierający Psalterz i kilka dodatków. Wychowana w klasztorze Gertruda początkowo zapewne modliła się z psalterza, by w pewnym momencie rozpocząć spisywanie własnych modlitw, układanych na kanwie liturgii godzin i lektury Pisma Świętego. *Modlitewnik* Gertrudy Mieszkówny jest przede wszystkim „pomnikiem” jej własnego życia religijnego, co jako pierwszy zauważył i opisał niezrównany badacz dziejów religijności w Polsce, prof. Karol Górski¹. Zwracał on uwagę na liturgiczne i biblijne inspiracje *Modlitewnika*.

Gertruda jawi się na kartach swego manuskryptu jako osoba głęboko religijna i władcza zarazem. Tekst zdradza staranne wykształcenie teologiczne, wysoką kulturę literacką i nawet wyrobienie estetyczne. Poszczególne modlitwy reprezentują rozmaity stan ducha księżnej i są związane z różnymi kolejami jej życia. A życie to nie było ani łatwe, ani bezpieczne.

---

¹ Zob. K. Górski, *Duchowość chrześcijańska*, Wrocław 1978; *Modlitewnik Gertrudy Mieszkówny*, w: *Studia i materiały z dziejów duchowości*, Warszawa 1980, s. 111-121; *Gertruda Mieszkówna. List* (Pismo wewnętrzne Duszpasterstwa Kobiet) nr 10 z kwietnia 1986, s. 4-2; K. Górski, *Od religijności do mistyki. Zarys dziejów życia wewnętrznego w Polsce*, cz. 1, Lublin 1962; K. Górski, *Zarys dziejów duchowości w Polsce*, Kraków 1986.

Interesuje nas tu relacja Autorki do Boga. Kim więc jest Bóg dla Gertrudy? Jak rozumie ona Jego działanie? Wszystko to najłatwiej odczytać z tytułów, jakie autorka odnosi do Boga. Są to głównie zwroty zaczerpnięte z Pisma Świętego i liturgii, ale ich charakterystyczny dobór dobitnie świadczy o obrazie Boga, jaki miała Autorka modlitw.

1. MIŁOSIĘDZIE JAKO POSTAĆ MIŁOŚCI BOGA DO CZŁOWIEKA

Najbardziej eksponowane przez Gertrudę tytuły Boga to: „Pan Święty”, „Ojciec Wszechmogący”, „Wieczny Bóg”², a także wielokrotnie określa Boga przymiotnikiem „Mocny”³. Mówi też o Stwórcy: „Najmiłosierniejszy Pan”⁴, „Król królów”, „Pan panowań”, „moja ucieczka”, „Wyzwoliciel”, „Ojciec i Władca życia człowieka”⁵, który znajduje się „ponad tronami”, na „świętym tronie” i z niego „gładzi grzechy świata” oraz „zmiłowuje się nad nami”⁶.

² Istnieją dwie edycje tekstu *Modlitewnika*: *Manuscriptum Gertrudae filiae Mescosis II, regis Poloniae. Cura V. Meysztowicz editum, „Antemurale”* 2(1955), s. 105-157 oraz *Liber precum Gertrudae ducissae e Psauterio Egberti cum Calendario*, edit. M.H. Malewicz et B. Kürbis, Commentavit B. Kürbis, w: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002, p. 201 [*Modlitwy księżnej Gertrudy z Psauterza Egberta z Kalendarzem*, wyd. M.H. Malewicz i B. Kürbis, opracowanie B. Kürbis, w: *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Polska Akademia Umiejętności, Kraków 2002, stron 201]. Istnieje też kilka numeracji modlitw Gertrudy; w tym artykule stosuję własną, którą zastosowałem w pracy: *Gertruda Mieszkożona i jej „Modlitewnik”*, Warszawa 2006. Por. np. modlitwy XXXV 1-2: „Domine, sancte Pater, omnipotens, eterne Deus”; VII 14: „Omnipotens Pater”.

³ Np. modlitwa VIII 8, XXIX 12 i CV 3; suplikacje.

⁴ Modlitwa III 14: *Misericordissimus Dominus*.

⁵ Modlitwa XCII: „*Rex regum*”, „*Dominus dominatum*”, „*refugium meum*”, „*Liberator*”, „*Pater et dominator [...]*”. Cała modlitwa zbudowana jest z reminiscencji i aluzji skryptyrystycznych, por. np. 1 Tm 6, 15.

⁶ Modlitwa XXIX: „*Deus qui es super tronos [...]* de sede sancta [...] tollis peccata mundi miserere nobis”.

Już z samych tych określeń rysuje się nam swoiście podwójny obraz Boga w pismach Gertrudy. Bóg bowiem – z jednej strony – to właśnie „Król aniołów” i „Król królów”⁷, ale zarazem to „Pasterz wszystkich sierot”⁸. Ta druga strona obrazu Boga jest ściśle związana z Jego relacją do ludzi. W ramach tej relacji, Bóg jest „Sędzią i Orędownikiem”, który posiada miłosierdzie i łaskawość⁹. W stosunku do człowieka Bóg jest „życiem żywych i zmartwychwstaniem umarłych”¹⁰. Właśnie dla człowieka Bóg ma „najśrodszą” i „niezmierzoną łaskawość”¹¹.

Wydaje się zatem, iż w *Modlitewniku* Bóg ujmowany jest dwutorowo: sam w sobie (*quo ad se*), i wtedy Gertruda mówi, że jest świętym i wszechmogącym, wiecznym i potężnym Panem, a także Królem i Władcą. Drugie ujęcie Boga przez autorkę polega na opisywaniu Go i odnoszeniu się do Niego z pozycji Jego odniesienia do człowieka (*quo ad nos*). I z tego punktu widzenia Gertruda ośmiela się nazwać Boga Pasterzem wszystkich sierot, ucieczką grzeszników, wyzwolicielem pełnym najśrodszej łaskawości. Warto dodać, że obiema tymi perspektywami patrzenia na Boga Gertruda operuje z dużą łatwością i ani razu nie popada w jakieś niezręczności w tej materii. Ks. prof. Bogusław Nadolski, który zajął się szerzej teologią w *Modlitewniku* Gertrudy, nazwał to immanentnym i transcendentnym ujęciem Boga¹².

Ciekawym zagadnieniem są działania, które Gertruda w swoich modlitwach przypisuje Bogu. Odczytać je możemy w tekstach modlitw dwojako: albo autorka *expressis verbis* mówi np. że „Bóg jest zawsze i wszędzie, i wszystko wypełnia” lub że „tych, którzy nie

⁷ Modlitwa XXX 2: „Rex angelorum et rex regum”. Ten ostatni tytuł pochodzi z Dn 2,37, a powtórzony został w Ap 17,14 i 1 Tm 6,15.

⁸ Tamże, 3: „Pastor omnium pupillorum” (W edycji Meysztowicza jest: „Pater omnium pupillorum”).

⁹ Por. modlitwa LII.

¹⁰ Modlitwa LXXXVII 7-8: „[...] tu est vita vivorum et resurrectio mortuorum”.

¹¹ Modlitwa III: „pietatis dulcissima”, „pietatis immensa”.

¹² Zob. B. Nadolski, *Inspiracja liturgiczna w Modlitewniku księżnej Gertrudy*, w: *Tekst sakralny – tekst inspirowany liturgicznie*, red. G. Habrajska, Łódź 1997, s. 175-180, 175-180; *Teologiczne treści w modlitewniku Gertrudy*, „Studia Theologica Varsaviensia” 33(1995), z. 1, s. 44-56.

wiedzą i tych, którzy nie chcą miłosiernie do siebie nawraca¹³, albo też gdy o coś prosi, to ufa, że Bóg może to uczynić, jak np. modląc się za zmarłych, błaga Boga: „wybaw ich od wszelkiego gniewu i Twojego oburzenia, od potępienia wiecznego, od ksiąg ciemności, [...] od miejsca kary, i doprowadź do radości raj”¹⁴. Otóż pierwszym przymiotem Boga, najbardziej przez Gertrudę eksponowanym, jest Jego wszechmoc, którą autorka rozumie absolutnie. W modlitwie LIII mówi wprost: „[...] wszystko możesz, jeśli chcesz”¹⁵. Echo takiego rozumienia wszechmocy Boga odbija się w większości modlitw Gertrudy.

Bóg w odniesieniu do swych stworzeń ma „niewypowiedzianą łagodność i wielkie miłosierdzie”¹⁶, a „oczy Jego są nad sprawiedliwym, uszy otwarte na jego prośby”¹⁷. Bóg stanowi dla swych stworzeń cel jako „pragnienie serca” i dążenie życia¹⁸.

Najbardziej eksponowanym odniesieniem Boga do człowieka – w porządku nadprzyrodzonym – jest zbawienie człowieka i odpuszczanie mu grzechów, a – w porządku doczesnym – ochrona człowieka przed nieszczęściami i obrona przed prześladowaniami. Obie te płaszczyzny w modlitwach Gertrudy wzajemnie się łączą i przenikają. Wszystkie bowiem nieszczęścia i prześladowania są – zdaniem *Modlitewnika* – albo skutkiem grzechu, albo dziełem szatana. Ale Bóg chroni człowieka, ma bowiem moc „łamania sztuki diabelskiej”¹⁹. Łamie też „moce nieprzyjaciół”, „wrywa z niebezpieczeństw” oraz „broni od wszystkich win”²⁰. Bóg „raczy się zmi-

¹³ Modlitwa LI 7: „[...] qui semper et ubique es, et omnia reples”.

¹⁴ Modlitwa XLVIII 5-8: „[...] libera eas ab omnia ira et indigatione Tua, ab aeterna dampnatione, et de principibus tenebrarum, ac locis poenarum et perduc eas ad gaudia paradisi”.

¹⁵ Werset 8: „[...] omnia potes, si vis [...]”.

¹⁶ Modlitwa LX 3: „[...] inenarrabilis clementia [...], 5: [...] magna misericordia [...]”.

¹⁷ Modlitwa XXXVI 31-32: „Oculi Domini super iustos” (Ps 33,16).

¹⁸ Tamże: „Desiderium cordis” (Ps 20,3), („Vitam petiit [...]”, Ps 20,5). Podaje według Wulgaty iuxta LXX.

¹⁹ Modlitwa XXXVIII 5: „Frange Domine artem diaboli”.

²⁰ Modlitwa XXXIX 5-8: „Frange Domine contra me inimicorum potestates, erue me de periculis, tuere me de omnibus causis et in criminatione defende aegram et iacentem”.

lowywać nad wszystkimi, którzy się do niego uciekają"²¹, Jego miłosierdzie jest bowiem „wspólną przystanią grzeszników”²². Gertruda szczegółowo wyjaśnia zasady udzielania przez Boga rozmaitych łask, Bóg bowiem – jej zdaniem – „pociesza pokornych” i „wspomaga wierzących”²³ oraz „zbawia tych, którzy pokładają w Nim nadzieję”²⁴.

Bóg jest miłującym człowieka Ojcem. Dobroć i miłosierdzie wyznaczają Boże odniesienia do nas²⁵. Z tego powodu Bóg nie czyni nam według naszych grzechów, gdyż wtedy zasługiwalibyśmy tylko na karę. Tymczasem człowiek powołany został nie tylko do Bożej bojaźni, lecz i do miłości Boga. Bóg zaś – będąc ucieczką grzesznych – pochyła się nad każdym człowiekiem, wysłuchuje go i odpuszcza mu grzechy. Człowiek, dla swojej poprawy, otrzymuje od Boga prawdziwą pokorę i prawdziwą miłość.

Formułując uwagi na temat afektywnego ujęcia Boga w *Modlitewniku* Gertrudy Mieszkówny, trzeba przede wszystkim zauważyć, że dla Gertrudy Boża miłość ma postać miłosierdzia. Tego miłosierdzia Gertruda doświadcza i o to miłosierdzie prosi dla siebie, dla swoich bliskich i dla całego Kościoła. Jej stosunek do Boga buduje się wprost na Piśmie Świętym. Wskazują na to biblijne przykłady miłosierdzia Bożego, np. wobec łotra na krzyżu, wobec św. Piotra, św. Marii Magdaleny²⁶, Kananejki czy celnika²⁷. Jest to akcent nie eksponowany w panującej wtedy teologii ascetycznej. Piekło – dla Gertrudy – nie jest przedmiotem lęku, lecz jest miejscem, z którego nie wznosi się chwała Boża i dlatego Gertruda nie chce iść do piekła²⁸.

²¹ Modlitwa LI 22: „[...] qui omnibus ad Te confugentibus miserere digneris”.

²² Modlitwa 54: „curro [...] ad comunem peccantium portum”.

²³ Modlitwa LXIII 1-2: „Qui es humilium Consolator, et fidelium Adiutor”.

²⁴ Tamże 5: „qui salvos facis sperantes in Te”.

²⁵ Modlitwa II.

²⁶ Modlitwa XC 5-8.

²⁷ Modlitwa LXXXV 9.

²⁸ Modlitwa IV 18-19. Gertruda wykorzystuje tu werset z „Pieśni Ezechiasza” (Iz 38,18). Pieśń ta należy do Psalterza, a cytowany werset ma kilka miejsc paralelnych w psalmach.

2. ZAUFANIE I TĘSKNOTA JAKO OBRAZ MIŁOŚCI CZŁOWIEKA DO BOGA

Gertruda, doznawawszy nieustannie miłosiernej miłości Boga względem siebie, kieruje się do Boga w modlitwie, uwzględniając to Boże miłosierdzie, co śmiało możemy nazwać zaufaniem. Zaufanie Boga wydaje się postacią miłości Gertrudy do swego Stwórcy i Zbawiciela. Warunkiem jednak kierowania się do Boga jest pragnienie Jego obecności. To pragnienie ma w *Modlitewniku* Gertrudy postać niekiedy niezwykle dojmującej tęsknoty.

Rozważmy modlitwy Księżnej kijowskiej z punktu widzenia jej odnoszenia się do Boga. Zastosujemy do tego tradycyjny podział na modlitwy uwielbienia, dziękczynienia, przebłagania i prośby.

Charakter modlitwy uwielbienia ma więc stosowana w modlitewniku suplikacja (trishagion): „Święty Boże, Święty Mocny, Święty a Nieśmiertelny”, czy wezwanie: „Panie Święty, Ojcze Wszchemogący, Wieczny Boże”. Reprezentatywny dla tego rodzaju modlitwy jest w manuskrypcie tekst nr LXV:

Chwała Ojcu, który nas uczynił,
Chwała Synowi, który nas uzdrowił,
Chwała Duchowi Świętemu, który nas odnowił.
Chwała Ojcu niezrodzonemu, [...]
Bogu niech będą dzięki,
chwała i wesele,
sława i dziękczynienie,
cześć i władanie nie mające końca,
Świętej Trójcy i niepodzielnej jedności:
Bogu wielkiemu,
niezmierzonemu,
wiecznemu i niebieskiemu,
który jest wszechmocny i cudowny,
chwalebny, a także godzien pochwalenia,
dobry i łaskawy
oraz godny wszelkiej chwały.

Najrzadziej pojawia się na kartach modlitewnika dziękczynienie. Jest nim wprost tylko fragment modlitwy XLVI:

Dzięki Ci składam, Wszchemogący Boże Ojcze,
który byłeś łaskaw strzec mnie tej nocy²⁹.

Jest to podziękowanie za opiekę Bożej Opatrzności. W modlitwie LXV Gertruda dziękuje za dzieło stworzenia i odkupienia oraz za zesłanie Ducha Świętego, a w modlitwie do Matki Bożej mówi, że wszyscy święci dziękują Maryi za to, że stała się Matką Odkupiciela. Wydaje się, że Gertruda uważała za rzecz niestosowną dziękować Bogu za to, za co Go wysławiała lub jedno i drugie utożsamiała.

Modlitwy przebłagania wyrażają żal za grzechy i stanowią prośby o odpuszczenie win własnych i cudzych. Gertruda w tej sprawie odwołuje się do miłosierdzia Bożego, do łagodności Chrystusa oraz powołuje się na wstawiennictwo świętych. Motywem odpuszczenia grzechów – nawet wtedy, gdy prosi o to całą Trójcę Świętą, a szczególnie Ducha Świętego – jest „miłość Twojego Świętego Ciała [Panie Jezu Chryste], które jest tu przez prezbitera błogosławione” oraz „miłość Świętego Krzyża, na którym zostało ono umęczone”³⁰. Najczęściej jednak Gertruda wprost prosi samego Chrystusa o odpuszczenie grzechów. Modlitwy te są też często prośbami o jakieś szczegółowe łaski, związane ogólnie z sakramentem pokuty. Np. w modlitwach LIV i LV prosi o „pamięć grzechów”. Teksty LVI i LXXII to prośby o „dobry koniec”. Prosi więc w nich autorka o łaskę uświęcającą i łaski uczynkowe, związane z tzw. warunkami sakramentu pokuty. Oprócz modlitw za siebie, Gertruda błaga też „za tych, za których postanowiliśmy zanosić modły, których obecny świat dotąd zatrzymuje w ciele, albo przyszły przyjął już jako pozbawionych ciał”³¹. Tekst nr LXVII jest piękną modlitwą przebłagalną za syna. Znajdujemy też w manuskrypcie kilka modlitw za zmarłych. A wszystkie razem wymienione tu elementy modlitwy przebłagalnej znajdujemy w tekście nr 71³².

²⁹ W: 1-2.

³⁰ Modlitwa XXXI, 2-4.

³¹ Modlitwa LXXXIII 6-7.

³² Według numeracji z edycji M.H. Malewicz i B. Kürbis. Ten tekst obejmuje jednak – jak się wydaje – kilka modlitw: LXXXI, LXXXII, LXXXIII, LXXXIV, LXXXV.

Większa część modlitw księżnej Gertrudy to modlitwy błagalne. Przedmioty prośb można ująć w kilka grup, a same prośby podzielić na te, które są skierowane wprost do Boga, oraz te, które też wprawdzie kierują się do Boga, lecz przez pośrednictwo aniołów i świętych. Bardziej nas jednak w tym miejscu interesują rzeczy, o które autorka prosi:

1) Opieka Bożej Opatrzności jest bardzo często przedmiotem prośb Gertrudy; albo więc w sposób ogólny poleca Bogu siebie samą, albo wszystko, co jej dotyczy, albo też prosi o jakieś szczegółowe łaski, np. o obronę. Za przykład takiej prośby może służyć modlitwa XIX:

Panie Jezu Chryste,
 „w cieniu Twych skrzydeł chroń mnie przed obliczem
 nieprzyjaciół,
 którzy mnie ranią”³³ ze względu na moje grzechy.
 Chroń mnie Panie od nich wszystkich, [...]”³⁴.

Gertruda prosi też o pokój z bliźnimi, o zjednoczenie całej ludzkości. Błaga o opiekę nad synem; uważa, iż opiekę te mogą także sprawować aniołowie i święci.

2) Łaska uświęcająca niezbędna jest do zbawienia, dlatego autorka modlitewnika prosi o wyznaczenie celu życia tak, aby to życie „podobalo się” Bogu. Prosi o pomoc w dokonaniu „dzieła” godnego tytułu „chrześcijanki” albo mówi wprost: „otwórz wargi moje”, kieruj czynami, słowami, myślami, „abym spędziła dzień w Twojej woli”. W modlitwie XXVIII mówi zaś: „uczynź nas posłusznymi Twoim przykazaniom”³⁵. Prosi ponadto o rozmaite szczegółowe łaski: o złagodzenie złych skłonności, o przeżycie dnia w świętej służbie Bożej, o czas pokuty i o dobry koniec. Często Gertruda błaga Boga o różne łaski doczesne, takie jak zdrowie, zwycięstwo syna, ochronę dla króla, pokój i dobroć wśród bliźnich, uwolnienie od udręk i nieszczęść. W wielu modlitwach pojawia się też prośba o odsunięcie szatana i niedopuszczenie kuszenia diabelskiego.

³³ Ps 16,8 i 9.

³⁴ W: 1-3.

³⁵ W. 12.

3) Autorka *Modlitewnika* bardzo często prosi o dary Ducha Świętego. Prośby o cztery z nich można w jej tekstach wyraźnie zidentyfikować.

O dar bojaźni Bożej Gertruda prosi wprost: „Błagam Cię, Panie Boże wszechmogący, abys umieścił we mnie Twoją miłość i bojaźń Bożą”³⁶. Jednocześnie prosi o owoce tego daru: „Wzbudź we mnie pokutę i opłakiwanie moich grzechów”³⁷. Owocem tego daru jest także pokora, tak często i mocno akcentowana na kartach manuskryptu księżnej kijowskiej. Gertruda zna też wady przeciwstawiające się darowi bojaźni Bożej. Prosi na przykład w modlitwie LXI: „niech mnie nie unosi grzech pychy”³⁸. Owocem tego daru jest też żal za grzechy – niezbędny warunek sakramentu pokuty. Gertruda prosi o ten żal, błagając w licznych modlitwach o „zmięczenie serca”, o „krynicę łez”. Wiąże się to zawsze z sakramentem pokuty.

Prośbę o dar umiejętności ujawnia modlitwa XLIII:

Gdy rano wstanę, spiesz do mnie Panie
i kieruj czynami moimi, i moimi słowami, i moimi myślami,
abym dzień przeżyła w Twojej woli³⁹.

Podobna prośba zawarta jest w modlitwie LXVI: „skieruj codzienne czyny moje do dobra”⁴⁰. Gertruda prosi też o owoce tego daru, czyli „dobroć” i „łagodność” oraz „dobre i uczciwe obyczaje”. Prosi też o owoce tego daru, jak „słuszny zmysł, mocna nadzieja, prawość”.

O dar męstwa zdaje się nasza autorka błagać Boga w dwóch modlitwach. W modlitwie LXI uprasza, aby Bóg uczynił ją wytrwałą w spełnianiu Jego woli, a w modlitwie VI wstawia się o „męstwo i stałość” dla króla.

Dar rozumu jest najbardziej pożądanym przez Gertrudę darem Ducha Świętego. Prosi ona wprost:

³⁶ Modlitwa XCVII 1-2.

³⁷ Tamże 3.

³⁸ W. 15: „Ne me spiritus superbi extollat”.

³⁹ W. 8-10.

⁴⁰ W. 3: „[...] et dirige actus meos cotidie in bono”.

[...] daj mi [...], abym po umartwieniu wad i rozkoszy oraz
 pragnień ciała
 nauczyła się pobożnie, czysto i trzeźwo, szczerze i pokornie
 żyć w lekkim jarzmie Twej najłagodniejszej i najspokojniejszej
 służby, [...] ⁴¹.

Błaga też o łaskę zrozumienia istoty Boga. Nie ma wątpliwości, że chodzi tu o dar Ducha Świętego, gdyż Gertruda pisze:

Panie Jezu Chryste,
 [...] oświeć serce moje światłem Twojego Ducha Świętego,
 abym przez Twoją łaskawość zasłużyła stać się uczestnikiem
 tych, co służą Tobie właściwie ⁴².

Dar ten ma spowodować to, aby autorka chętnie i dobrze służyła Bogu, pamiętała Bożą naukę, pamiętała też swoje grzechy i wielkość Boga, czyniła wolę Najwyższego, i aby w końcu została doprowadzona do raju.

4) Gertruda prosi też o konieczne cnoty:

Boże Abrahama – bądź mu bronią cnoty! AMEN
 Boże Izaaka – bądź mu hełmem zbawienia!
 Boże Jakuba – bądź mu tarczą niezwyciężoną,
 przeciwko wszystkim nieprzyjaciołom jego widzialnym i
 niewidzialnym! ⁴³.

Błaga o roztropność, mówiąc do Boga: „ucz mnie, co powinnam czynić, albo co dobrego powiedzieć, co przemilczeć” ⁴⁴. Najczęściej jednak prosi o cnotę łagodności i pokój (uważany za skutek cnoty i daru mądrości). W modlitwie VII łączy łagodność z miłosierdziem, a pokój ze zbawieniem. W modlitwie 57 mówi zaś:

⁴¹ Modlitwa LXIV 4-7: „[...] ut mortificatis viciis et voluptatibus et desideriis carnis discam pie, caste, sobrie, sincere et humiliter vivere sub leni iugo Tuae pacatissimae et quietissimae servitutis”.

⁴² LVII 10-11.

⁴³ Modlitwa VII 38-41.

⁴⁴ Modlitwa XCVII 12-13.

Błagam niezmierną łagodność Twoją, Panie Boże
Wszchemogący,
abyś we mnie biednej raczył przygotować coś jako miłą Tobie
ofiarę⁴⁵.

5) Gertruda prosi także o obecność samego Chrystusa, co nazywa się łaską uświęcającą. Na znajomość przez nią tej problematyki wskazuje prośba o „łaskę Trójcy Świętej”⁴⁶ lub wprost „Święty Boże, uświęć mnie”⁴⁷. Obecność Boga w istocie duszy ludzkiej sprawia posiadanie przez człowieka cnót teologicznych, które są cnotami wlanymi. Nasza autorka prosi o „pragnienie prawdziwej miłości”, o „prawdziwą wiarę, słuszną nadzieję i czystą miłość”⁴⁸. W innym miejscu prosi o mocną nadzieję, „słuszny zmysł i doskonałą miłość”⁴⁹. Często także prosi tylko o miłość względem Boga i bliźniego.

* * *

Relacja Gertrudy do Boga buduje się na łasce Bożej. Gertruda nie ma nawet cienia wątpliwości, że człowiek o własnych siłach nie jest w stanie nawet westchnąć do swego Stwórcy i Zbawiciela. Nasza Autorka prosi więc o wszystko Boga i zdaje się ma świadomość, że otrzymuje łaski, o które się zwraca. Jej dialog z Bogiem zdradza duże zaprzyjaźnienie, niemal współzycie z Bogiem. Tym można tłumaczyć niezwykle bezpośredniość Gertrudy, niekiedy natarczywość, sprawiającą wrażenie, że chce ona narzucić swoją wolę Bogu.

Niejednokrotnie pisze się i mówi, że Gertruda swoje kłopoty i radości ujęła w formę modlitw, sugerując, że modlitwa jest dla niej tylko formą wyrazu i przekazu myśli czy informacji. Wydaje się jednak, że teksty Gertrudy są modlitwami *par excellence*. Teksty te bowiem są rozmowami z Bogiem, którego Autorka traktuje na serio, zwierając mu najważniejsze sprawy swego życia. Prof. Mie-

⁴⁵ Modlitwa LXI 1-2.

⁴⁶ Modlitwa II 14.

⁴⁷ Modlitwa XLVII 21.

⁴⁸ Modlitwa CVIII 32.

⁴⁹ Modlitwa LXXIV 5.

czysław Gogacz, po lekturze modlitw Gertrudy powiedział, że „Bóg jest dla niej rzeczywistością realną. Gertruda w niej przebywa i w niej szuka pomocy. Chrześcijaństwo dla Gertrudy to nie tylko chrześcijański kult, ale właściwa rzeczywistość człowieka, który ma kłopoty z powodu wrogów Boga”.

Dogmat o obcowaniu świętych był szczególnie bliski Gertrudzie. Potwierdzają to także modlitwy za zmarłych. Księżna traktuje Matkę Bożą, aniołów i świętych, jak osoby bardzo bliskie, na których niezawodnie można polegać w różnych swoich troskach i kłopotach. Wiara w życzliwość świętych wobec nas, nawet wtedy, gdy obciążają nas najbardziej odrażające grzechy, jest tak niewzruszona, że możemy tu mówić o klasycznie rozumianej przyjaźni.

Warto podkreślić, że jak w dziedzinie uczuć Gertruda jest gwałtowna i niekiedy niecierpliwa, tak w dziedzinie poglądów charakteryzuje ją mądry umiar i niekiedy nawet swoista powściągliwość. W artykule starano się ukazywać to, iż pierwszy tekst napisany przez Polaka ma nie tylko „formę modlitewnika”, ale stanowią go modlitwy głębokie, autentyczne, w których problemem rzeczywistym jest obecność Chrystusa⁵⁰. Obok trynitarnego i chrystologicznego charakteru modlitw znajdujemy w nich wiele akcentów biblijnych, np. podkreślanie Bożego miłosierdzia. Orientacja teologiczna tekstu Gertrudy ujawnia, że w teologii XI wieku, której modlitewnik jest niewątpliwym „pomnikiem”, funkcjonowała głębsza i bogatsza myśl teologiczna, niż sam tylko augustynizm, jakby można było się tego spodziewać, studiując historię teologii.

---

⁵⁰ Gertruda używa wprost takiego sformułowania: „Christi presentiam” w modlitwie CV 10.